

Dünyämize garaşýan howp

Category: Haýwanat dünýäsi, Kitapcy

написано kitapcy | 26 января, 2025

Dünyämize garaşýan howp DÜNYÄMIZE GARAŞÝAN HOWP!

Dokumental filmlere tomaşa etmek adamyň umumy medeniýetini, terbiýesini we bilim derejesini ýokarlandyrýar. Şeýle hem dokumental filmler adamyň dünýädäki janly-jandarlary has gowy tanamagy, olaryň nähili ýaşaýandyklaryny, doglup ulalýandyklaryny we ölüň pursatyna çenli öwrenmek bilim we medeni derejesiniň güýçlenmegine mümkinçilik berýär. Olarda älem-jahanyň ýaradylyşyndaky ajaýyplygy görýäris. Seredýän dokumental filmimiziň mazmunyna görä bize nämeleri berip biljekdigi üýtgeýär. Emma bärde bir hakykat bar: Adam her tomaşa eden dokumental filminde täze zatlary öwrenýär we maglumat edinýär. Şonuň üçin adamlar dokumental filmlere has köp tomaşa etmeli. Bilmegiň, öwrenmegiň hiç haçan zyýany degmeýär...

Elbetde, dokumental filmler diňe haýwanlar barafa düşürilen filmlerden ybarat däl. Taryh, älem-jahan, tebigat, ýurtlar, şäherler, adamlar barada düşürilen ajaýyp dokumental filmleriňem bardygyny ýatdan çykarmalyň.

Dokumental filmlere tomaşa etmegiň peýdalary hakda şunça

aydanyndan soň geçen hepdäniň ahyrynda gören bir dokumental filmimiň gürrüňini etmesem bolmaz diýip pikir etdim.

Dokumental filmiň temasy: Buzluklar... Aslynda bütin dünýäni ýakyndan gyzyklandyrýan we ýakynlaşyp gelýän howpa ünsümizi çekýän gyzykly dokumental film barada, eger isleseňiz size-de gürrüň bereýin.

* * *

Dokumental filmiň temasy: Buzluklar doly eräp gutarsa, dünýäde nämeler bolar?

Gaty köpem däl, adamzat bary-ýogy birküç müň ýyl bári dünýäde agalyk ediji güýç hökmünde höküm sürýär. Emma dünýäde şeýle bir basybalyjy güýje öwrüldik welin, planetany-da üýtgetmäge başladyk. Dünýä 2,5 million ýyl öň Buz eýýamy arkaly buzluklar bilen tanyşdy. Iki million ýyldan gowrak dowam eden bu ak uky 10 müň ýyl mundan öň tamamlandy. Döwür indi adamlaryň döwrüdi... Buzluklar belentliklere we dünýäniň polýuslaryna çekildi. Emma adamlar ol ýerde hem buzluklara rahatlyk berjek däldiler. Edil neslini ýok eden müňlerçe janly-jandary ýaly!

XVIII asyrda başlan senagat rewolýusiýasy we maşynlaşma gürrüňsiz adamzat üçin ullakan ädimdi. Bu senagatlaşma prosesinde çykarylan kömürturşy gazlary, nebit-gaz, kömür ýaly energetika çeşmeleriniň soňuny saýman sarp edilişinden ep-esli mukdarda karbon monoksiti bölünip çykýardy we elbetde bular atmosferamyza zyýan ýetirýärdi. Ýetirilen zyýan bolsa bize gyzgynlygyň artmagy bolup gaýdyp gelýärdi. Senagatlaşmagyň ilkinji ýyllarynda adamzat muňa o diýen intipis etmedi. Barha artmak bilen dowam edýän bu senagatlaşma prosesinde 200 ýyldan soň gelip ýeten sepgidimizde indi Ýer togalagyna yza dolap bolmajak şekilde täsirimizi ýetirmäge başladyk. Habarlarda her tomus görşümüz ýaly bu tomus hem dünýäniň iň gyzgyn tomsy hökmünde suratlandyrylýar, dürli ýerlerde yzygiderli diýen ýaly howanyň gyzgynlygy rekord derejä ýetýär.

Eýse bu proses şeýle dowam ediberse we buzluklaryň barsy ere, dünýämize nähilu betbagtçylyk senarisi garaşýar?

Edil häzir bar bolan buzluklar dünýäniň süýji suw zapaslarynyň takmynan 69%-ni emele getirýär. Emma hernaçe bular süýji suw çeşmesi bolsa-da, buzluklar eränden soň süýji suw gorlary-da

bolsa, deňiziň suwuna goşuljakdygy üçin adamzadyň uly möçberde erän buzluklardan süýji suw hökmünde peýdalanyp bilmejegi belli. Käbir hünärmenler ähli buzluklaryň 5 müň ýylyň dowamynda erejegini aýtsa, käbirleri-de 40-50 ýylyň dowamynda global maýlamanyň täsiri bilen buzluklaryň ýok bolup biljekdigini pikir edýär. Emma giňden ýaýran pikiriň tersine, buzluklar eräp bolandan soň bütin dünýä suwuň astynda galmaz. Emma gaýsy guryýer zolaklarynyň suwuň astynda galjakdygy hakda käbir ylmy-barlag işleri bar.

«**National Geographic**» teleýaýlymynyň geçiren barlaglaryna görä, 2100-nji ýylda dünýä kartasynda göze ilip duran üýtgeşmeler bolup geçer. Suwlaryň 70 metre çenli beýgeljekdigi, kenarýakalarynyň täzedən şekillenjekdigi, hatda käbir şäherleriň doly suwuň astynda galjakdygy aýdylýar. Ylmy-barlag işiniň Türkiýe bölümine sereder bolsak, Marmara sebitinde Tekirdagyň, Stambulyň, Bursanyň uly bölegi suwuň astynda galmaly. Izmit hem suwuň astynda galar. Garadeňiziň kenarýaka zolagynyň ugrunda Sinop, Samsun, Trabzon etraplary hem mundan ýetdik paýyny alar. Egeý sebitinde bolsa Izmir we adalaryň hemmesi ýok bolmaly.

Aslynda beýle senarini dünýäniň birentek ýerindäki şäherleri başdan geçirmeli bolar. Emma bütin bu şäherler bilen birlikde üç ýurduň dünýä kartasyndan doly ýok bolmagyna garaşylýar. Bu ýurtlar Belgiýa, Daniýa, Gollandiýa... Edil häzirem deňiz derejesinden pesde ýerleşen Gollandiýa ýakynlaşyp gelyän betbagtçylygy duýana meňzeýär, hökümet häzirden ýurduň kenarýaka zolaklaryna birnäçe kilometr uzynlykdaky diwarlary gurmaga başlapdyr.

Prof. Dr. Levent Kurnaz

Son Buzul Erimeden

**İklim Değişikliği Hakkında
Merak Ettiğiniz Her Şey**

—
Araştırma
İncelama
—

Gazi
OK
KİTAPevi

* * *

Elbetde, buzluklaryň eremegi diňe adamlara täsirini ýetirip dynaýmaz. Bu ýagdaýdan ilkinji täsirlenjekler buzluklarda ýaşayan janly-jandarlardyr. Buzluklar hernäçe uç-gyraksyz, hiç bir janly-jandaryň ýaşamaýan ak örtügi ýaly bolup görünse-de, pingwinler, polýar aýylary, morslar, halkaly foklar, polýar möjekleri, polýar tilkileri, polýar baýguşlary, misk sygyrlary ýaly san-sajaksyz janly-jandary goýnunda saklaýar. Bularyň hemmesiniň biziň günlerimizde-de ýaşaaýş-durmuş ugurlarynyň

daralýandygy üçin nesilleri ýitip-ýok bolup gitmegiň bári ýanynda dur. Buzluklaryň doly eräp gutaran senarisinde bolsa, ilkinji bolup bu haýwanlaryň dünýä bilen hoşlaşmagyna garaşylýar.

* * *

Emma asyl uly howp deňizlerde we okeanlarda bolup geçer. Erän buzluklar bilen birlikde suwuň gyzgynlygynyň üýtgemegi we deňiz suwuna goşulan süýji suw nilen birlikde deňizlerdäki ýaşaýşyň doly gutarjakdygy çaklanýar. Ýagny, deňiz jandarlary ýagdaýa uýgunlaşmasa, ne deňizlerde, ne-de okeanlarda ýeke janly-jandar galman biler. Deňizler sowap, suwuň üstünde galan guryýer böleklerinde bolsa, ýagdaý düýbünden tersine bolar. Hünärmenler edil häzir ottaça 15° bolan dünýä maýyllygynyň buzluklaryň ýok bolmagy bilen 27 gradusa galjakdygyny aýdýar. Munuň bilen baglanyşyklylykda suw basman galan ýerlerde uly çölleşmeler bolup geçer. Ýagny köp sanly ösümlükler we agaçlar suwsuzlyga çydap bilmän gurap gider. Betbagtçylykdan soňky dünýäniň ösümlük örtügi uzyn we gür agaçlardan däl-de, gysga boýly hapa-haşal ot-çöplerden ybarat bolar.

Elbetde, soňabaka bu otlar bilen iýmitlenýän biziň günlerimizdäki janly-jandarlara, soňam ot iýýän jandarlary iýip ýaşaýan et iýýän haýwanlara gezek geler. Gepiň keltesi, dünýäniň düzgüni we iýmitleniş dowamlylygy doly dargar.

Adamzat üçin dünýä beter gorkunç we ýaşap bolmajak ýere öwürüler. Iýmit we suw ýetmezçiliginiň ýiti duýuljak gytçylyk döwründe dünýä ilatynyň 90%-den gowragynyň öljekdigi çaklanýar. Beýle ýagdaýda uruşlaryň köpüsi megerem suw we azyk üçin tursa gerek. Eýse adamzat iň bolmanda suwa bolan mätäçligini şor suwlar bilen kanagatlandyryp bilermi? Bu soragyň jogabyna «hawa» diýip jogap bermek mümkin... Şor suwy arassalamak işleri üçin häzir köp maýa goýumlary goýulýar. Emma bu tehnologiýa juda gymmada düşýär. Ýagny suwu

Adamzat häzirem öz bilenini edýär we her geçen gün yza gaýtmasy mümkin däl soňlama sary süýşüp barýarys. Takmynan, 4,5 milliard ýaşynda bolan dünýämiz aradan geçen şu wagtyň

dowamynda millionlarça janly-jandara öý bolup hyzmat etdi. Emma her bir janly-jandar sanalgysy dolanda bu dünýäden göçdi gitdi. Bizem nesli ýitip-ýok bolup giden millionlarça janly-jandar ýaly bärde kwartirant ýaşaýarys we ýagdaý şunlugyna dowam ediberse, öý eýesiniň bir gün bizi öz goýnundan çykaryp kowjakdygy görnüp dur.

* * *

Biz bulary 2000-nji ýylda bilip başlanam bolsak, indeýleriň serdary Sittl 1853-nji ýylda bularyň soňunyň näme bilen gutarjakdygyny bilipdir we gysgajyk jümle bilen aýdypdyr:

*«Iň soňky çeşme guranda,
Iň soňky agaç ýok bolanda,
Iň soňky balyk ölende,
Ak adam puluň iýip bolmaýan zatdygyna düşüner...»*

Hakan TOÝTEKIN. Haýwanat dünýäsi